

УДК 330.322.5

П. В. Пивовар,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Поліський національний університет
ORCID ID: 0000-0001-7668-2552

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.5—6.24

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

P. Pyvovar,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economic Relations and European Integration, Polissia National University

METHODICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF HUMAN CAPITAL IN RURAL AREAS

Сучасний світовий досвід свідчить, що економічна ефективність будь-якого соціально-економічного процесу як з громади так і загальної території (регіон, країна) залежить від рівня розвитку людського капіталу, так як стратегічне значення цього компоненту капіталу полягає у формуванні конкурентоспроможності як окремої особи, так і держави (або її певної території) загалом. Відповідно авторської концепції "Людський капітал" формується під впливом таких економічних категорій як: "Людський потенціал", "Трудові ресурси", "Робоча сила", "Трудовий потенціал". Таким чином в роботі було доведено що людський капітал це реалізована через виробничу діяльність частина людського потенціалу, яка трансформуючись через робочу силу та трудовий потенціал за умов наявності вроджених здібностей людей, інвестицій у набуття нових навичок і здібностей та мотивації до розвитку населення певних територій. В результаті монографічного методу дослідження було виділено чотири методологічні підходи до оцінки людського капіталу: 1) підхід на основі витрат — вартість людського капіталу розраховується як амортизована вартість потоку затрачених інвестицій, включаючи інвестиції, що надходять від окремої особи, сім'ї, роботодавців та урядів; 2) підхід, що ґрунтується на доходах населення протягом усього життя — вимірює людський капітал шляхом підсумовування дисконтованих величин усіх майбутніх потоків доходів, які населення очікує заробляти протягом свого життя; 3) підхід на основі показників — оцінює людський капітал на основі показників освітнього результату. 4) підхід на основі функціональної залежності — оцінка людського капіталу проводиться за допомогою економетричних функцій. В роботі запропоновано авторський методичний підхід до калькуляції людського капіталу як певної території так і країни в цілому на основі методу порівняння на регіональному рівні в розрізі сільських та міських територій. Першим етапом цього методу є визначення результативних елементів (компонент) людського капіталу (наприклад, люди з вищою освітою, студенти, науковці, оцінка наукової діяльності, ступінь використання потенційних трудових ресурсів, тощо), а потім обирають факторні змінні, пов'язані з цими компонентами. Наступним етапом є визначення природи компонентів людського капіталу (стимулюючий чи дестимулюючий вплив). Далі потрібно визначити вагу впливу кожної змінної на рівень людського капіталу. Для відбору результативних та факторних компонентів нами було запропоновано всі фактори розвитку людського капіталу країни або територій розділити на 5 груп (блоків): демографічний, соціальний, економічний, трудовий, освітньо-культурний.

Modern world experience shows that the economic efficiency of any socio-economic process, including both communities and common areas (region, country) depends on the level of human capital development, as the strategic importance of this capital is to build the competitiveness of both individuals and state (or its specific territory) in general. According to the author's concept, "Human capital" is formed under the influence of such economic categories as: "Human potential", "Labor resources", "Labor force", "Labor potential". Thus, the paper proved that human capital is a part of human potential realized through productive activity, which is transformed through labor and labor potential provided the innate abilities of people, investment in acquiring new skills and abilities and motivation to develop certain areas. As a result of the monographic research method, four methodological approaches to the assessment of human capital were identified: 1) cost-based approach — the cost of human capital is calculated as the amortized cost of investment, including investment from individuals, families, employers and governments; 2) a lifelong income-based approach — measures human capital by summing the discounted values of all future income streams that people expect to earn over their lifetime; 3) approach based on indicators — evaluates human capital based on indicators of educational results. 4) approach based on functional dependence — the assessment of human capital is carried out using econometric functions. The

author's methodical approach to the calculation of human capital of a country or a certain territory on the basis of the method of comparison at the regional level in terms of rural and urban areas is proposed. The first step in this method is to determine the performance elements (components) of human capital (eg, people with higher education, students, scientists, evaluation of scientific activities, the degree of use of potential labor resources, etc.), and then select the factor variables associated with these components. The next step is to determine the nature of the components of human capital (stimulating or disincentive effects). Next you need to determine the severity of the impact of each variable on the level of human capital. To select the effective and factor components, we proposed to divide all the factors of human capital development of the country or territory into 5 groups (blocks): demographic, social, economic, labor, educational and cultural.

Ключові слова: сільські території, людський капітал, компоненти людського капіталу, трудовий потенціал, робоча сила.

Key words: rural areas, human capital, components of human capital, labor potential, labor force.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Людський капітал як невід'ємна складова суспільного багатства відмічався такими науковцями-економістами як А. Лавузье, А. Сміт, Дж. Кларк, Дж. Міль, Д. Рікардо [1; 3; 6] та багато інших не менш відомих вчених. При цьому кожен з них визнавав що процес оцінювання людського капіталу є досить складною та багатогранною проблематикою. При цьому всі сходились на тому, що освітня, інтелектуальна, творча компонента соціуму є потужним фактором економічного зростання регіону та джерелом формування доходів конкретного індивіду, підприємства, держави. Тобто в свою чергу середовище виступає фактором формування потенціалу людини при цьому відбувається оновлення цього ж середовища у вигляді підвищення освітнього, професійно-технічного і культурного рівня населення певної території. Але кожна наукова школа різні компоненти та методики оцінки людського капіталу. Тому сучасні трансформаційні процеси які відбуваються в Україні та значні структурні зрушення і особливо на сільських територіях вимагають розробки методології моніторингу стану людського потенціалу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Монографічний метод вивчення проблематики людського капіталу країни або певної території (тобто з просторовою прив'язкою) засвідчує те, що більшість досліджень є різнобічними та несуть багатовекторну методологічну концептуальність. При цьому зберігається ви-

сокий рівень науковості даної проблематики і характеризується великою кількістю наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців, які присвячені вивченню стану, проблем та перспектив розвитку людського потенціалу сільських територій. Так, Р. Яковенко [33], У. Бурдаш [9], Ж. Дерій [15], Т. Лех [21] присвятили свої наукові роботи вивченню процесів відтворення людського потенціалу. Тоді як науковці під редакцією В. Лича [22], В. Щедяков [32] вивчали сучасний стан, проблеми та перспективи відтворення людського капіталу в Україні. В свою чергу цікавими з точки зору методології є роботи Я. Лариної та О. Брацлавська [19], А. Шахно [31], С. Фомішина [30] які досліджували теоретико-методологічні аспекти розвитку людського капіталу в умовах глобалізації. Важливою є робота Л. Михайлової [25] у якій вона досліджувала концептуальні основи сутності людського капіталу як соціально-економічної категорії та проаналізувала методичні підходи до оцінки основних елементів людського капіталу сільських територій. Проте, незважаючи на значну кількість науково-методологічних наукових робіт та теоретико-практичні досягнення є ряд не вирішених питань саме ролі та динаміки розвитку людського капіталу при настанні соціально-економічної трансформації як країни так і певних її територій, які залишаються об'єктом дискусій. Також невизначеним залишається питання визначення основних компонентів (групи показників) аналізу стану людського капіталу в процесі трансформації соціально-економічних просторових утворень.

Таблиця 1. Аналіз дефініцій " Людський потенціал ", наведених в літературних джерелах

Автор	Визначення
Антонюк В. П., Амоша О. І., Мельцер Л. Г.	виражає сукупні можливості окремої людини або населення країни, регіону, іншої людської спільноти до економічної, соціальної діяльності та власного розвитку [8]
Лебедев Ж.	це сукупність людських властивостей, що використовуються або можуть бути використані в певній діяльності [20]
Задорожна С. М.	є соціально-економічною категорією, зміст якої розкривається у елементарному прояві якісних і кількісних біологічних, фізіологічних, духовних, моральних, творчих, соціальних, економічних та інтелектуальних властивостей індивіда, соціальних груп або населення країни, які лише за умови їх ефективного використання забезпечать його розширене відтворення [18]
Томчук О. В.	сукупна здатність територіальної громади до економічної і соціальної діяльності та розвитку, яка визначається рівнем здоров'я, знань, можливостей і мотивації [29]

МЕТА СТАТТІ

Метою цієї роботи є формування методологічних основ аналізу стану людського капіталу країни та її територій (сільських та міських). Об'єктом є процеси трансформації людського капіталу сільських територій, а предметом — складові розвитку людського капіталу як базові параметри соціально-економічного розвитку.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим елементом цього дослідження є розмежування сутності таких економічних категорій як: "Людський потенціал", "Трудові ресурси", "Робоча сила", "Трудовий потенціал" та "Людський капітал". Таке розмежування дозволить в подальшому визначити первинні та вторинні фактори розвитку та трансформації соціально-економічної системи сільських територій.

Таблиця 2. Аналіз дефініцій "Робоча сила", наведених в літературних джерелах

Автор	Визначення
Ожерельев О. І.	здатність до праці, сукупність фізичних і духовних здатностей людини, які використовуються нею в процесі виробництва життєвих благ [26]
Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш.	в марксистській економічній теорії термін, що означає здатність людини до праці [28]
Маркс К., Энгельс Ф.	сукупність фізичних і духовних здібностей, якими володіє організм, жива особистість людини, і які використовуються нею щоразу, коли вона виробляє певні споживчі вартості [23]
Глевацька Н. М.	це сукупність якісних і вартісних характеристик специфічного товару "робоча сила", що забезпечують задоволення конкретних потреб роботодавців [11]
Михайлова Л. І.	це здатність людини до праці, тобто сукупність її фізичних і духовних сил, що застосовуються нею в процесі виробництва [24]

"Людський потенціал" як економічна категорія досліджувалася багатьма вітчизняними дослідниками (табл. 1) які в узагальненому вигляді сходяться до того, що це певна сукупність можливостей, властивостей або здібностей індивіда або соціальної групи до економічної і соціальної діяльності та розвитку. Іншими словами це здатність певної групи людей самовдосконалюватися шляхом навчання, тренування та практики, щоб досягти межі своїх можливостей розвивати здібності та навички.

В багатьох літературних джерелах можна зустріти поняття "робоча сила" як характерна ознака забезпечення певного економічного об'єкта працівниками або ефективності їх використання. Щодо тлумачення цієї категорії то тут погляди науковців досить сильно розходяться (табл. 2), хоча

спільною базовою умовою всіх визначень є те що це є певна здатність людини (фізична, розумова, духовна, інтелектуальна тощо) які вона використовує в процесі виробництва суспільно необхідних благ. Також важливим є тождність між поняттям "робоча сила" та "економічно активне населення" так як відповідно до міжнародних стандартів до економічно активного населення належать особи обох статей віком від 15 до 70 років (включно), які упродовж звітного періоду вели економічну діяльність або шукали роботу і готові були приступити до неї, тобто класифікувалися як "зайняті" або "безробітні" (за визначенням МОП). Економічно активне населення (зайняті й безробітні) або робоча сила є переважною більшістю ресурсів праці. Воно є меншим за трудовий потенціал суспільства на кількість учнів і студентів працездатного віку, які навчаються з відривом від виробництва, військових строкової служби, домогосподарок і тих, які доглядають дітей і хворих [13].

Потрібно відмітити що здібності до праці на рівні окремої особистості, як носія робочої сили, носять кількісний та якісний характер, які є визначальними на ринку праці. В свою чергу трудові ресурси на рівні певного географічного об'єкту характеризуються такими індикаторами як статеві-вікова структура, досвідом, рівнем освіти, рівень життя населення, рівень реальних доходів, рівень соціального захисту населення, рівень бідності та ін. Таким чином "робоча сила" як економічна категорія є формою вираження якісних характеристик частини людських ресурсів певних географічних територій (країна, область, сільські території тощо) або соціально-економічних об'єктів

(підприємство, уряд, правління тощо) і при цьому мають відповідні психологічні, фізичні та інтелектуальні якості, здатна брати участь в процесі виробництва матеріальних та духовних благ та послуг, тобто здійснювати суспільно корисну діяльність. Але потрібно відміти, щоб бути повноцінним учасником процесу виробництва людині необхідний певний напір фізичних та розумових якостей на розвиток яких необхідні певні інвестиції (фінансів, часу, матеріальних ресурсів тощо).

Робоча сила є основою для формування та розвитку трудового потенціалу при умові коли додатково набуті навички, уміння та знання приносять реальний дохід при створенні суспільно необхідних благ при чому кожен член соціуму має можливість розвиватися шляхом навчання, підвищення кваліфікації, перенавчання тощо. Такий процес активізує формування трудового потенціалу який акумулює сукупність якісних та кількісних характеристик робочої сили що здатні забезпечити процес виробництва. Але потрібно відмітити, що остаточного тлумачення економічної категорії "трудоий потенціал" у вітчизняній літературі поки не наведено (табл. 3).

Але, поряд з цим потрібно відмітити, що наукова імплементація економічної категорії "трудоий потенціал" започаткувала процес постійної переоцінки ролі людини у виробничій діяльності, при цьому визначальними ознаками є як оцінка механізму формування так і використання трудового потенціалу. Як результат такого процесу постійного вивчення та вдосконалення теорії трудового потенціалу було сформовано теорію людського капіталу.

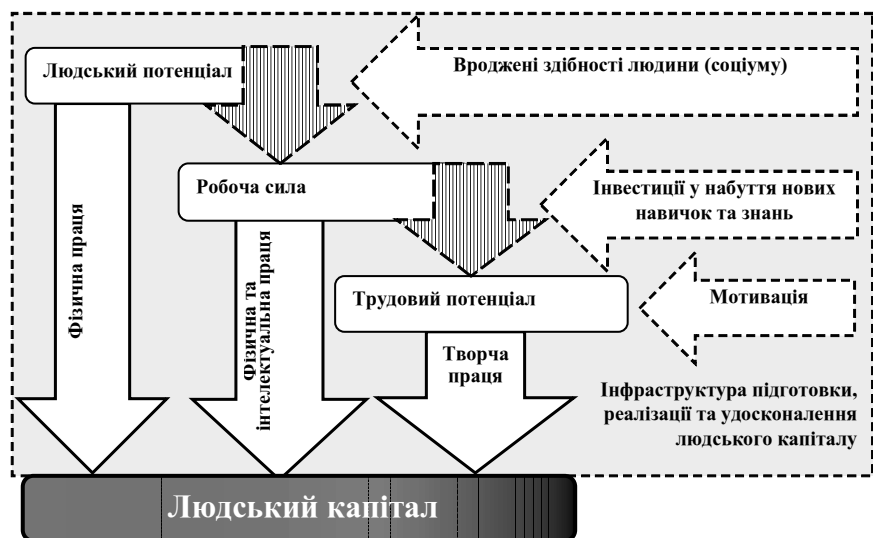
Таким чином людський капітал це інтегральна похідна від людського потенціалу, робочої сили та трудового потенціалу (рис. 1). Отже, людський капітал це реалізована через виробничу діяльність частина людського потенціалу, яка трансформуючись через робочу силу та трудовий потенціал за умови наявності вроджених здібностей людей, інвестицій у набуття нових навичок і здібностей та мотивації до розвитку населення певних територій. Але найважливішим, на нашу думку, є інфраструктурне середовище

Таблиця 3. Аналіз дефініцій "Трудоий потенціал", наведених в літературних джерелах

Автор	Визначення
Врублевський В. К.	це ті можливості, які можуть бути мобілізовані і приведені до дії у процесі праці і які визначають фізичні межі трудового потенціалу на будь-якому рівні [10]
Долишній М.	продукту історичного розвитку, коли робиться наголос на якісні сторони економічного зростання і високу його ефективність, це означає що найбільший інтерес становлять якісні параметри і закономірності розвитку трудового потенціалу в умовах науково-технічного прогресу [17] це сукупність таких компонентів, як здоров'я: моральність і вміння працювати в колективі; творчий потенціал: активність; організованість; освіта: професіоналізм; ресурси робочого часу [17]
Джаїн І. О.	це сукупні здібності економічно активного населення даної території забезпечити виробництво споживчих вартостей, які відповідають потребам суспільства на даному етапі його розвитку в конкретних соціально-економічних та науково-технічних умовах [16]
Прушківська Є. В., Переверзева А. В.	Трудоий потенціал є висхідною категорією для вивчення людського капіталу, виявом цілісного, інтегрального підходу до людини [27]

в якому здійснюється формування людського потенціалу (підготовка, реалізація та удосконалення) у вигляді систем шкільної освіти, професійної, вищої, післядипломної тощо.

Найбільш об'єктивне визначення категорії "людський капітал" було надано Грішнєвою О.А. відповідно до якого це "економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивації індивідів, що перебувають у їх власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють підвищенню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів

Рис. 1. Концептуальна основа формування людського капіталу країни

(заробітків) свого власного та національного доходу [12].

В загалом, ідея розглядати знання та здібності окремих людей як певні блага або засоби виробництва, тобто як людський капітал зародилася ще у 18 столітті. Але людський капітал нематеріальний і його важко кількісно оцінити, тому, незважаючи на свою довгу історію, він залишається викликом для дослідників. Розуміння та кількісна оцінка людського капіталу стає все більш необхідним для формування політики розвитку як країни в цілому так і окремих її територій, що покращує розуміння значення людського фактора в процесі соціально-економічного зростання.

Відповідно до посібника з вимірювання людського капіталу [7] розробленою європейською комісією ООН для Європи, можна виділити чотири методологічні підходи:

1) Підхід на основі витрат — вартість людського капіталу розраховується як амортизована вартість потоку затрачених інвестицій, включаючи інвестиції, що надходять від окремої особи, сім'ї, роботодавців та урядів (наприклад, Шульц, 1961; Кендрік, 1976; Айснер, 1985). Цей підхід ґрунтується на інформації про всі витрати, понесені під час формування людського капіталу при цьому оцінка норми амортизації є важливим елементом цього методу [2].

2) Підхід, що ґрунтується на доходах населення протягом усього життя — вимірює людський капітал шляхом підсумовування дисконтованих величин усіх майбутніх потоків доходів, які населення очікує заробляти протягом свого життя [4]. На відміну від підходу, що базується на витратах, який зосереджується на вхідній частині, підхід, заснований на доході протягом усього життя, вимірює запаси людського капіталу зі сторони виробництва (хоча обсяг виробництва у цьому методі обмежується приватними грошовими доходами, які накопичуються особою, в якій втілений людський капітал).

3) Підхід на основі показників — оцінює людський капітал на основі показників освітнього результату. У літературі було використано кілька підходів — наприклад, грамотність дорослих; коефіцієнт зарахування до школи; та середні роки навчання [5]. На відміну від інших, цей підхід спирається на кілька показників, які, хоча й багаті інформацією, не мають спільної метрики.

4) Підхід на основі функціональної залежності — оцінка людського капіталу проводиться за допомогою економетричних функцій.

Типовим прикладом може бути функція Кобба-Дугласа або гравітаційна модель зовнішньої торгівлі, за допомогою яких можна розрахувати людський капітал (вклад людського капіталу в процесі виробництва).

Враховуючи все вище представлене нами запропоновано авторський методичний підхід до калькуляції людського капіталу країни або певної території на основі методу порівняння. Першим етапом цього методу є визначення результативних елементів (компонент) людського капіталу (наприклад, люди з вищою освітою, студенти, науковці, оцінка наукової діяльності, ступінь використання потенційних трудових ресурсів, тощо), а потім обирають факторні змінні, пов'язані з цими компонентами (наприклад: кількість студентів Вищих навчальних закладів країни на 10 000 осіб, зайнятість у науково-дослідних роботах на 1 000 економічно активних людей тощо).

Наступним етапом є визначення природи компонентів людського капіталу (стимулюючий чи дестимулюючий вплив). Далі потрібно визначити вагу впливу кожної змінної на рівень людського капіталу. На цьому етапі можливі два варіанти дій: або визначити за допомогою наукового методу вагові коефіцієнти для кожного фактора (опитування, метод Делфі тощо), або припустити, що обрані фактори мають однаковий вплив. Остаточна калькуляція рівня людського капіталу здійснюється за формулою:

$$LK = \left[\sum_{n=1}^N \left(a_n \frac{I_{ni}}{I_{n0}} \right) \right] / N$$

LK — сукупний показник людського капіталу країни або певної території

N — кількість змінних, що описують рівень людського капіталу (НС) країни (ви вибираєте ті змінні, які, на вашу думку, є найважливішими і мають найбільший вплив на рівень людського капіталу),

I_{ni} — значення змінної, що описує компонент людського капіталу для країни. Щоб визначити значення змінної, можна використовувати доступну статистику.

I_{n0} — базове значення змінної. Базою може бути: попередній період (порівняння проводиться за рахунок зміни поточного значення фактора розвитку людського капіталу до попереднього року) або інша країна (територія), (порівняння проводиться за рахунок зміни значення фактора розвитку людського капіталу в області, обраній за основу).

Для відбору результативних та факторних компонентів нами було запропоновано всі фактори розвитку людського капіталу країни або територій розділити на 5 груп (блоків): демографічний, соціальний, економічний, трудовий, освітньо-культурний.

Демографічний блок показників характеризує стан та динаміку протікання демографічних процесів країни або певної території. Демографічний процес — це множина однорідних демографічних подій, що відбуваються з населенням в цілому (народжуваність, смертність, шлюбність, розлучуваність та міграційний рух населення тощо). Найбільш важливим розділом блоку є показники відтворення населення, що характеризують процес оновлення населення внаслідок заміщення померлих людей поколіннями народжених, що призводить до зміни в чисельності та складі населення [14]. Демографічний блок є одним із найбільших розділів за наявності показників, і допоможе вивчити та проаналізувати природний рух населення. Враховуючи статистичної інформації на регіональному рівні нами було відібрано наступні показники в розрізі сільських та міських територій: Загальна кількість населення, Населення до 14 років, Населення від 15 до 64 років, Населення від 65 років, Кількість чоловіків, Кількість жінок, Кількість живонароджених, Кількість померлих, Природний приріст (скорочення), Середня очікувана тривалість життя, Середня очікувана тривалість життя для чоловіків, Середня очікувана тривалість життя для жінок, Кількість зареєстрованих шлюбів на 1000 осіб наявного населення, Кількість, Кількість вибухлих.

Соціальний блок статистичних показників, які ґрунтуються на інформації державних органів влади і мають, як правило, кількісний характер. Основною особливістю цього блоку є трансляція інформації про соціальні сторони громадського життя або зміни, що відбуваються в ньому на регіональному рівні в розрізі сільських та міських територій. Основними показниками є: Кількість пенсіонерів у сільській місцевості, Кількість пенсіонерів у міській місцевості, Кількість пенсіонерів, Надання цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам, Надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям яким призначено допомогу.

Економічний блок показників розвитку людського капіталу характеризує динаміку відтворювальних процесів на регіональному рівні в виробничо-господарських галузях (виробництво, сільське господарство, промис-

ловість тощо). Вони дають можливість охарактеризувати основні параметри розвитку господарського комплексу і динаміку соціально-економічних зрушень на регіональному рівнях. До основних показників нами було віднесено: Середній розмір призначеної місячної пенсії, Надання цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам, Середній розмір місячної допомоги одній особі, Надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям середній розмір допомоги, Валовий регіональний продукт, Індекси споживчих цін, Наявний дохід у розрахунку на одну особу, заробітна плата у середньому по економіці регіону.

Блок трудового потенціалу характеризує трудовий потенціал населення певних територій, об'єднаних явними і прихованими трудовими характеристиками різних соціальних груп, що проживають на даній території. До основних показників цього блоку нами було віднесено: Зайняте населення у віці 15—70 років, Зайняте населення з них працездатного віку, Безробітне населення всього, у віці 15—70 років, Безробітне населення з них працездатного віку.

Культурно-освітній блок характеризує забезпечення інтелектуального, духовного і фізичного розвитку населення регіону. До основних показників цього блоку нами було віднесено: Охоплення дітей закладами дошкільної освіти (у відсотках до кількості дітей відповідного віку), Кількість закладів загальної середньої освіти (на початок навчального року; одиниць), Кількість учнів закладів загальної середньої освіти у розрахунку на 10000 населення (на початок навчального року; осіб), Кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти (на кінець року; одиниць), Кількість учнів, слухачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, у розрахунку на 10000 населення (на кінець року; осіб), Кількість закладів вищої освіти (на початок навчального року; одиниць), Кількість студентів закладів вищої освіти, у розрахунку на 10000 населення (на початок навчального року; осіб), Кількість виявлених злочинів, Кількість виявлених тяжких та особливо тяжких злочинів (випадків), Кількість виявлених злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (випадків).

ВИСНОВКИ

Важливим фактором розвитку як громад так і загальних територій (регіон, країна) потребує відповідного рівня розвитку людського капіталу цих територій. Відповідно авторської концепції

"Людський капітал" формується під впливом таких економічних категорій як: "Людський потенціал", "Трудові ресурси", "Робоча сила", "Трудовий потенціал". Таким чином в роботі було доведено що людський капітал це реалізована через виробничу діяльність частина людського потенціалу, яка трансформуючись через робочу силу та трудовий потенціал за умови наявності вроджених здібностей людей, інвестицій у набуття нових навичок і здібностей та мотивації до розвитку населення певних територій.

В результаті монографічного метода дослідження було виділено чотири методологічні підходи до оцінки людського капіталу: 1) підхід на основі витрат — вартість людського капіталу розраховується як амортизована вартість потоку затрачених інвестицій, включаючи інвестиції, що надходять від окремої особи, сім'ї, роботодавців та урядів; 2) підхід, що ґрунтується на доходах населення протягом усього життя — вимірює людський капітал шляхом підсумовування дисконтованих величин усіх майбутніх потоків доходів, які населення очікує заробляти протягом свого життя; 3) підхід на основі показників — оцінює людський капітал на основі показників освітнього результату; 4) підхід на основі функціональної залежності — оцінка людського капіталу проводиться за допомогою економетричних функцій.

В роботі запропоновано авторський методичний підхід до калькуляції людського капіталу країни або певної території на основі методу порівняння на регіональному рівні в розрізі сільських та міських територій. Першим етапом цього методу є визначення результативних елементів (компонент) людського капіталу (наприклад, люди з вищою освітою, студенти, науковці, оцінка наукової діяльності, ступінь використання потенційних трудових ресурсів, тощо), а потім обирають факторні змінні, пов'язані з цими компонентами. Наступним етапом є визначення природи компонентів людського капіталу (стимулюючий чи дестимулюючий вплив). Далі потрібно визначити вагу впливу кожної змінної на рівень людського капіталу. Для відбору результативних та факторних компонентів нами було запропоновано всі фактори розвитку людського капіталу країни або територій розділити на 5 груп (блоків): демографічний, соціальний, економічний, трудовий, освітньо-культурний.

Література:

1. Бурдаш У. Відтворення людського потенціалу. Інноваційний розвиток національної економіки: матеріали наук.-теорет. інтернет-

конф., 7—8 квіт. 2011 р. Тернопіль: АПВ НААН, 2011. С. 109—110.

2. Врублевский В.К. Развитой социализм: труд и НТР. Очерки теории труда. Москва: Политиздат, 1984. 240 с.

3. Глевацька Н.М. Конкурентоспроможність робочої сили як виробничий фактор. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2001. № 417: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 73—77.

4. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ: Знання, 2001. 254 с.

5. Давидюк Т.В. Трудові ресурси, трудовий потенціал, робоча сила, людський капітал: взаємозв'язок категорій. Вісник ЖДТУ. Сер. Економічні науки. 2009. № 1 (47). С. 32—35.

6. Дерій Ж.В. Механізм державного регулювання системи відтворення людського потенціалу. Інноваційна економіка. 2012. № 3 (29). С. 279—285.

7. Джаин И.О. Оценка трудового потенциала: монография. Сумы: Университетская книга, 2002. 250 с.

8. Задорожна С.М. Відтворення людського потенціалу в умовах трансформації регіональних соціально-економічних систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.09.01. Київ, 2006. 25 с.

9. Ларина Я.С., Брацлавська О.С. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Академія, 2012. 248 с.

10. Лебедев Ж. Сутність та ознаки поняття "людський потенціал". Український географічний журнал. 2010. № 1. С. 37—39.

11. Лех Т.А. Концепція формування та відтворення людського капіталу. Ефективна економіка. 2012. № 2. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_2_7

12. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку: монографія / В.П. Антонюк, О.І. Амоша, Л.Г. Мельцер та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2011. 308 с.

13. Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення: монографія / В.М. Лич, І.К. Бондар, І.О. Лютий та ін.; за ред. В.М. Лича. Київ: КНУБА, 2009. Ч. I. 224 с.

14. Маркс К. К критике политической экономии. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Москва: Гос. изд-во полит. л-ры, 1968. Т. 46, ч. 1. С. 107.

15. Михайлова Л.І. Людський капітал: формування та розвиток в сільських регіонах: монографія. Київ: Центр учбової л-ри, 2008. 388 с.

16. Михайлова Л.І. Управління персоналом: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 248 с.

17. Населення України за 2018 рік: демограф. щорічник / Держ. служба статистики України. Київ, 2019. 188 с.

18. Политическая экономия: словарь / под ред. О.И. Ожерельева и др. Москва: Политиздат, 1990. 408 с.

19. Прушківська Е.В., Переверзева А.В. Людський капітал: проблеми та перспективи. Економічний вісник Національного гірничого університету. 2007. № 3. С. 17—24.

20. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш. Учебный экономический словарь. Москва: Айрис-пресс, 1999. С. 24.

21. Социально-экономический потенциал региона / М.И. Долишний, Е.И. Бойко, И.М. Петрович и др. Киев: Наукова думка, 1985. 220 с.

22. Томчук О.В. Соціально-економічні детермінанти розвитку людського потенціалу територій: теоретичний та прикладний аспект. Економіка і організація управління. 2020. № 3 (39). С. 265—277.

23. Фомішин С.В. Дослідження людського капіталу — вимога часу. Культура народів Причорномор'я. 2012. № 238. С. 194.

24. Шахно А.Ю. Закономірності розвитку людського капіталу в умовах глобалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 20 (3). С. 139—143.

25. Шедяков В. Стан людського капіталу та вирішення завдань розвитку країни. Політологічний вісник. 2011. Т. 58. С. 102—113.

26. Яковенко Р.В. Відтворення людського потенціалу в умовах трансформаційної економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00. 01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2011. 213 с.

27. Bollman R. Human capital and rural development: what are the linkages? Ottawa: Statistics Canada Agriculture Division, 1999. 36 p. (Working paper № 39). URL: https://www.researchgate.net/publication/23515875_Human_Capital_and_Rural_Development_What_Are_the_Linkages

28. Education at a Glance 2016: OECD Indicators / OECD. Paris: OECD Publishing, 2016. 510 p.

29. Eisner R. The total incomes system of accounts. Chicago: University of Chicago Press, 1989. 423 p.

30. Fraumeni B. M. Human Capital and Investment in Education: a Streamlined Approach: presentation at a Fondazione Giovanni Agnelli /

OECD workshop on human capital accounts. Turin, Italy, 2008. URL: http://www.oecd.org/document/39/0,3343,en_2649_33715_41153767_1_1_1_1,00.html

31. Goldin C., Katz L. F. The Incubator of Human Capital: The NBER and the Rise of the Human Capital Paradigm. Cambridge: National Bureau of Economic Research, 2020. 24 p. (Working Paper № 26909). URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26909/w26909.pdf.

32. Guide on measuring human capital / United Nations. Geneva: United Nations publication, 2016. 156 p.

33. Taylor J. E., Martin Ph. L. Human capital: Migration and rural population change. Handbook of agricultural economics. 2001. Vol. 1. P. 457—511.

References:

1. Burdash, U. (2011), "Reproduction of human potential", *Innovatsijnyj rozvytok natsional'noi ekonomiky Materialy nauk.-teoret. internet-konf. [Innovative development of the national economy]*, APV NAAN, Ternopil, Ukraine, 7-8 april, pp. 109—110.

2. Vrublevskij, V.K. (1984), *Razvitoy socializm: trud i NTR. Ocherki teorii truda [Developed socialism: labor and scientific and technological revolution. Essays on the theory of labor]*, Politizdat, Moskva, Russia.

3. Hlevatska, N.M. (2001), "Competitiveness of the labor force as a factor of production", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnik"*, vol. 417, pp. 73—77.

4. Hrishnova, O.A. (2001), *Liudskyy kapital: formuvannya v systemi osvity i profesijnoi pidhotovky [Human capital: formation in the system of education and training]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.

5. Davydiuk, T.V. (2009), "Labor resources, labor potential, labor force, human capital: the relationship of categories", *Visnyk ZhDTU. Ser. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 32—35.

6. Derij, Zh.V. (2012), "The mechanism of state regulation of the system of human potential reproduction", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 3, pp. 279—285.

7. Dzhan, I.O. (2002), *Ocenka trudovogo potenciala [Labor potential assessment]*, Universitetskaya kniga, Sumy, Ukraine.

8. Zadorozhna, S.M. (2006), "Reproduction of human potential in the conditions of transformation of regional socio-economic systems", Ph.D. Thesis, Demography, labor economics, social economics and politics, Kyiv, Ukraine.

9. Laryna, Ya.S. and Bratslavskaya, O.S. (2012), Rozvytok liudskoho kapitalu v umovakh hlobalizatsii [Development of human capital in the context of globalization], Akademiia, Kyiv, Ukraine.
10. Lebediev, Zh. (2010), "The essence and features of the concept of "human potential", Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal, vol. 1, pp. 37—39.
11. Liekh, T.A. (2012), "The concept of formation and reproduction of human capital", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_2_7 (Accessed 20 March 2022).
12. Antoniuk, V.P. (2011), Liudskiy kapital rehioniv Ukrainy v konteksti innovatsiinoho rozvytku [Human capital of the regions of Ukraine in the context of innovative development], NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti, Donetsk, Ukraine.
13. Lych, V.M. (2009), Liudskiy kapital Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy vidtvorennia [Human capital of Ukraine: state, problems, prospects of reproduction], vol.1, KNUBA, Kyiv, Ukraine.
14. Marks, K. (1968), "To the critique of political economy", Marks, K. and Engels, F. Sochineniya [Essays], Gos. izdatelstvo polit. literatury, Moskva, Russia, vol. 46, part 1, pp. 107.
15. Mykhailova, L.I. (2008), Liudskiy kapital: formuvannia ta rozvytok v silskykh rehionakh [Human capital: formation and development in rural areas], Tsentri uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
16. Mykhailova, L.I. (2007), Upravlinnia personalom [HR], Tsentri uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
17. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019), Naseleння Ukrainy za 2018 rik [The population of Ukraine in 2018], Kyiv, Ukraine.
18. Ozherelyev, O.I. Ulyukayev, A.V. and Faminskiy, I.P. (1990), Politicheskaya ekonomiya [Political Economy], Politizdat, Moskva, Russia.
19. Prushkivska, E. V. and Pereverzieva, A. V. (2007). "Human capital: problems and prospects", Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu, vol. 3, pp. 17—24.
20. Rayzberg, B.A. and Lozovskiy, L.Sh. (1999), Uchebnyy ekonomicheskyy slovar [Educational vocabulary of economics], Ayris-press, Moskva, Russia.
21. Dolishniy, M.I. Boyko, E.I. and Petrovich, I.M. (1985), Sotsialno-ekonomicheskyy potentsial regiona [Socio-economic potential of the region], Naukova dumka, Kiyev, Ukraine.
22. Tomchuk, O.V. (2020), "Socio-economic determinants of human potential development of territories: theoretical and applied aspect", Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia, vol. 3 (39), pp. 265—277.
23. Fomishyn, S.V. (2012), "Research of human capital — requirement of time", Kultura narodov Prychernomoria, vol. 238, pp. 194.
24. Shakhno, A.Yu. (2018), "Patterns of human capital development in the context of globalization", Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 20 (3), pp. 139—143.
25. Shediakov, V. (2011), "The state of human capital and solving the problems of the country's development", Politolohichni visnyk, vol. 58, pp. 102—113.
26. Yakovenko, R.V. (2011), "Reproduction of human potential in a transformational economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
27. Bollman, R. (1999), Human capital and rural development: what are the linkages?, Statistics Canada Agriculture Division, Ottawa, Working paper № 39, available at: https://www.researchgate.net/publication/23515875_Human_Capital_and_Rural_Development_What_Are_the_Linkages (Accessed 20 March 2022).
28. OECD (2016), Education at a Glance 2016: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris.
29. Eisner, R. (1989), The total incomes system of accounts, University of Chicago Press, Chicago.
30. Fraumeni, B. M. (2008), "Human Capital and Investment in Education: a Streamlined Approach, presentation at a Fondazione Giovanni Agnelli", OECD workshop on human capital accounts. Turin, Italy, available at: http://www.oecd.org/document/39/0,3343,en_2649_33715_41153767_1_1_1_1,00.html (Accessed 20 March 2022).
31. Goldin, C. and Katz, L. F. (2020), "The Incubator of Human Capital: The NBER and the Rise of the Human Capital Paradigm", National Bureau of Economic Research, Cambridge, Working Paper № 26909, available at: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26909/w26909.pdf (Accessed 20 March 2022).
32. United Nations (2016), Guide on measuring human capital, United Nations publication, Geneva.
33. Taylor, J.E. and Martin, Ph.L. (2001), "Human capital: Migration and rural population change", Handbook of agricultural economics, vol. 1, pp. 457—511.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2020 р.